

A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

Lentner Csaba

A magyar mezőgazdaság negyedszázada a válság súlyos problémáival küszködik. Az 1980-as évek végére a nagyüzemi mezőgazdaság belső erőforrás-tartalékai kimerültek, piacai szétestek. Az 1990-es években megvalósított privatizáció pedig egy torz, egyre kevésbé hatékony tulajdonosi és birtokszerkezetet hozott létre, amely növekvő társadalmi problémákat generál. Lecsökkent az ágazat termékkibocsátása, az alapanyag-termelésre épülő élelmiszer-vertikum pedig számos termékpályán lényegében megszűnt. A külföldi tőke élelmiszeriparba történő beáramlását ugyanis sok esetben a gyárak megszűnése, ezzel a nyugati konkurens élelmiszer-feldolgozók piacszerzése, ezen keresztül pedig extraprofit-realizálás követte. Egyidejűleg a hazai alapanyag-termelés megszűnése is bekövetkezett a bezárt feldolgozók körzetében. A magyarországi élelmiszer-vertikum újjászervezésével a vidéki társadalom megerősítése, munkához juttatása, a növekvő élelmiszerimport mérséklésével pedig az ország élelmiszer-biztonsága megteremthető. A mezőgazdaság vertikum szemléletű újraépítése az évi 100 ezer új munkahely-létesítés programjának a gerincét adhatja. Az agrárágazat térvesztésének megállításához az állami gazdaságpolitika aktív szervező és pénzügyi eszközeire van szükség, amely célirányos munkában a befektetett költségvetési és bankhitel-milliárdok többszörösen megtérülnek.

DR. LENTNER CSABA tudományos rektorhelyettes, Wekerle Sándor Üzleti Főiskola, egyetemi magántanár, Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar (dr.lentnercsaba@gmail.com)

Polgári Szemle · 6. évfolyam 2. szám

Egyidejűleg a gazdasági diplomácia eszközeivel erőfeszítéseket kell tenni a mezőgazdasági termékek külföldön – főleg a volt szovjet utódállamok területén – történő biztonságos és rentábilis elhelyezésére. A földkérdés a magyarországi tőkés árutermelés kezdete óta megoldatlan, így a halmozódó feszültségekkel – főleg az utóbbi évek felgyorsult ágazati térvesztése és a vidéki lakosság rohamos elszegényedése miatt – az új kormány szembesül. Mindezen körülmények indokolják az agrárium történelmi pályájának kritikus áttekintését, és az ágazati reorganizáció rendszerszemléletű megközelítését.

A MAGYARORSZÁGI FÖLDKÉRDÉS MEGOLDATLANSÁGÁNAK FŐBB
TÖRTÉNELMI ASPEKTUSAI

Magyarország termőhelyi és éghajlati adottságai kiválóak a mezőgazdasági termeléshez, amelyből a vidéki lakosság megfelelő jövedelemhez juttatása és az állami költségvetési bevételek növelése, párhuzamosan az állami kiadások csökkentése egyaránt várható. Ebből adódó követelmény, hogy a földbirtok, a mezőgazdasági üzem és a közgazdasági feltételrendszere hatékony módon működjön. Az „ezeréves per”, hogy kié legyen a föld, és az hatékonyan, kiszámítható jövedelmet elérve megművelhető legyen, a rendszerváltozás eddigi időszakában sem rendeződött megnyugtatóan. A földkérdés egyébként a magyarországi tőkés árutermelés kezdete óta megoldatlan, és a 20. században is az maradt.

Az 1945-47-es földreform során a juttatott föld minimuma 3 katasztrális hold, maximuma 15 hold lehetett. Az átlagos juttatás 5,1 kat. hold (2,9 hektár) volt, amely társadalmi csoportonként és vidékenként is erősen differenciálódott. A juttatás során igavonó állatokat és felszereléseket általában nem tudtak biztosítani, másrészt a volt nagybirtokok gazdasági épületei, eszközei kihasználatlanok maradtak. Az új földbirtokos gazdák között rövidesen megindult a differenciálódás, amely az újgazdák elszegényedésével és földeladásával járt. A probléma társadalmi vetületének gazdasági háttere: a földhöz juttatottak 17,1 százaléka gazdasági cseléd, 40,7 százaléka föld nélküli mezőgazdasági munkás volt, akik együttesen a kiosztott földterület 67,8 százalékát kapták meg. Ez az új tulajdonosi réteg megfelelő szakértelem hiányában eleve kisebb eséllyel indult az önálló paraszti gazdálkodás irányába, mint a régi 5 holdas törpebirtokos társaik.

Lentner Csaba – A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

A földosztás életképtelen birtokai jó táptalajt teremtettek a szovjet mintájú szövetkezetek szervezéséhez, bár egyértelmű, hogy a szövetkezetek erőltetett szervezése káros volt, melynek szovjet változatát Paul A. Samuelson találóan nevezte a modern történelem egyik drámájának. 1953 nyarától 1955 tavaszáig a Nagy Imre névvel fémjelzett „új szakasz politikájának” eredményeképpen mérsékeltek a begyűjtési és adóterheket, a felhalmozódott hátralékokat elengedték, lehetővé tették az erőszakosan szervezett szövetkezetek feloszlását, a tagok kilépését. 1957-től az MSZMP új agrárpolitikája a korábbi szövetkezetesítés részleges kritikáját jelentette. Eltörölték a kötelező beszolgáltatást, és emelték a mezőgazdasági felvásárlási árakat. 1957-ben 1,3 millió egyéni gazdaságot tartottak nyilván, az ország mezőgazdasági területének 52, szántóterületének 71 százalékán gazdálkodtak, a kereső lakosság mintegy 50 százalékát foglalkoztatták. Az akkori birtokszerkezet legnagyobb hibája a nagyfokú elaprózottságban rejlett. Az 1961-től meginduló újabb szövetkezetesítés hatására jelentős földkoncentráció alakult ki. Az egy tsz-re jutó közös földterület az 1961. évi 1016 hektárról 1463 hektárra nőtt 1967-re, míg az átlagos taglétszám az 1961. évi 265 főről 337-re emelkedett, amely az 1970-es években a szövetkezetegyesítések révén tovább folytatódott.

Az 1990-es évek mezőgazdasági privatizációja az 1945-47-es állapotokhoz való visszatérést célozta meg. A kárpótlási és vagyonnevesítési folyamatok során a jól prosperáló szövetkezetek és állami gazdaságok is megszűntek. A kialakuló birtokok döntő hányada pedig az elmúlt 20 évben sem kormányzati beavatkozással, sem pedig vállalkozói erőfeszítésekkel nem védhető meg a tőkés koncentrációtól. Így a jelenlegi folyamatok és a körülmények változatlansága esetén elkerülhetetlen a visszatérés azokhoz az üzemméretekhez, amelyeket a szövetkezeti és állami gazdasági szektor uralt az 1980-as évek végéig. Ennek a folyamatnak áldozatul esnek azok a parasztok, akik csak a földművelésből tudtak volna, illetve tudnának megélni. Lényegében ugyanazon folyamat lejátszódásának vagyunk tanúi, mint az 1945-47-es földosztást követően. A gazdaságtalanná tett mezőgazdasági birtokot 50 évvel ezelőtt a szocialista típusú mezőgazdasági üzemszervezet, most pedig a tőkés típusú birtokkoncentráció szívja magába. Mindkét esetben a vidéki mezőgazdasági népesség létszámának drasztikus csökkenése következik be. Különbség, hogy a napjainkban felerősödő mezőgazdasá-

Polgári Szemle · 6. évfolyam 2. szám

gi térvészítés során az ágazatból kikerülő népességnek már nincs alternatív elhelyezkedési lehetősége (ipar), ellentétben az 50 évvel ezelőtti állapotokkal, így az ágazat termelési és foglalkoztatási visszaesése össztársadalmi szinten nettó deficitet jelent.

A magyar mezőgazdaság évszázadokon át húzódozó sikertelen, nem kellő hatékonyságú földbirtok-átalakítási intézkedései a magyar mezőgazdaság folyamatos leértékelődéséhez, sőt mára már a belső élelmiszer-ellátási képesség elvesztéséhez vezet, amely a falusi társadalom tömeges munkanélküliségével és elszegényedésével jár. A mezőgazdasági termelés biológiai, éghajlati adottságai noha továbbra is kiválóak, a paraszti szorgalmat azonban az ágazati, illetve az ágazatot övező közgazdasági feltételrendszer megoldatlansága jelenleg is ellehetleníti. *A két évtizede tartó ágazati térvészítés a földbirtokviszonyok ésszerűsítése, a termelés racionalizálása, de főleg a mezőgazdasági vertikum újjászervezése nélkül elképzelhetetlen.* A magyar agrárium rohamosan romló helyzetének politikai vetülete, hogy a mezőgazdaság új szerves pályára állítása nélkül a 2010 tavaszától kormányzó erő a vidéki lakosság támogatását rövid idő alatt elveszítheti. A mezőgazdasági termelés sikertelen átfurmálása esetén az ágazat termelése, népességmegtartó ereje tovább csökken, amely az elmúlt évszázadokban tapasztalt kedvezőtlen, halmozódó gazdasági és társadalmi jelenségek folyamattá alakulását felgyorsítja, amivel az elvándorlás, szélsőséges politikai és gazdasági kezdeményezések a mezőgazdaság és a vidéki lakosság terhére fokozódhatnak.

**...az ágazatból kikerülő
népességnek már nincs alternatív elhelyezkedési lehetősége**

**AZ 1990-ES ÉVEKBEN VÉGREHAJTOTT
MEZŐGAZDASÁGI PRIVATIZÁCIÓ FŐBB JELLEMZŐI**

Az 1990-es évek mezőgazdasági privatizációja megzavarta a termelés viszonylag eredményes nagyüzemi rendszerét, bár egyértelmű, hogy az 1980-as évekre az agrárium belső erőforrás-tartalékai már kimerülőben voltak. A nagyüzemi magyar mezőgazdaság az 1970-es évek második felétől az 1980-as évek elejéig az amerikai farmok hatékonyságával vetekeedett. Az átalakítás azonban beláthatatlan következményeket okozott, ré-

Lentner Csaba – A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

gi sebeket tépett fel és újakat is okozott. A magyar mezőgazdaság újonnan kialakult üzemszervezeti formái és az ágazatot övező közgazdasági feltételrendszer következtében az ágazat nem képes az ország belső élelmiszer-ellátására sem, jóllehet az 1980-as évek közepéig a 3 milliárd dolláros külkereskedelmi értéktöbbletéből a külföldi hitelek adósságszolgálatának teljesítése is biztosítható volt. *A hagyományos mezőgazdasági térségek tartós területi és szakmai zárványokká, válsággóccokká váltak, ahol a munkanélküliség és a vele együtt járó szociális problémák állandósultak* (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Bács-Kiskun megyék). A volt mezőgazdasági népesség részére rendszeresen kifizetett szociális segélyek, önkormányzati támogatások, külföldön előállított élelmiszerek megvásárlására fordítódnak, miközben a hazai földek egyre nagyobb hányada megműveletlen, illetve az elvárható jövedelem-, tartós termelési szint és minőség előállítására nem képes. Magyarország a földbirtokszerkezetének 1990-es években történő átalakítása során ahhoz az 1945-47-es földosztás utáni állapothoz tért vissza, amely 50 évvel ezelőtt is fenntarthatatlan volt, jobbára a közgazdasági feltételrendszer hiánya miatt.

A termőföld-privatizáció az ország termőterületének háromnegyedét érintette. A részaránytulajdon-kiadás körében kiadott területek átlagos mérete 1,9 hektár, ami nem elég az életképes gazdaság fenntartására. A kárpótlási földalap együttes nagysága 2,1 millió hektár volt, amely 39 millió aranykoronát és 1 millió földrészletet jelentett. A tulajdonhoz jutott személyek száma 760 ezer fő, ami azt jelenti, hogy egy tulajdonosra mindössze 2,8 hektár kárpótlási föld jutott. Ez ugyan közel másfélszerese a részarány-tulajdonú földek átlagos méretének, jó megélhetést biztosító gazdálkodás mégsem folyhat rajtuk.

A privatizációs és kárpótlási folyamat még az eredeti (1947-es) állapothoz képest is aránytalanul megnövelte a potenciális tulajdonosok számát, hiszen az a kárpótlásra jogosultak egyenes ági örököseit is tulajdonhoz juttatta. A kárpótlásra jogosultak földtulajdonra bejelentett igénye lényegesen meghaladta a kárpótlásra kijelölt területek méretét, és a „mindenkinek jusson” elv tovább aprózta a birtokstruktúrát. A tulajdon elaprózódását növelte, hogy a föld aranykoronánkénti ára kezdetben 500 Ft/AK volt, de később, a kárpótlásra kijelölt földalap fogyásával több ezer forintra nőtt. A tulajdonosok sok esetben szétszórtnan, több parcellában kapták vissza a földjeiket, amelyek 20-30 AK értékben

Polgári Szemle · 6. évfolyam 2. szám

mintegy 1-1,5 hektár átlagterületet jelentettek, melyek gazdaságilag, birtokméret szempontjából életképtelenek. A földtulajdonosok zöme egyáltalán nem kötődik a mezőgazdasághoz. Az átalakulás során a földtulajdon és a termelőeszköz-tulajdon kettévált. Ez a kettősség a legnagyobb problémát a földtulajdon nélkül maradt állattartó telepeknek jelenti.

A földprivatizációt követően egy birtoktest átlagos mérete 2,3 hektár, amely ültetvény vagy intenzív kertészet kivételével nem nyújt fedezetet egy család biztonságos megélhetéséhez. A kisméretű földrészek kedvezőtlen hatását még fokozza, hogy tulajdonosként nem egy tagban, hanem az adott település határában több helyen, vagy a tulajdonos lakóhelyétől távol, más helység határában elszórtan helyezkednek el. Ezen körülmények óhatatlanul felvetik a birtokrendezés szükségességét, amely a gazdasági fontosság alapján a külterületeket érinti. A földtulajdon túlzott tagoltsága jelenik meg az ingatlanok igen magas, 7,5 milliós számában, amely a tulajdon osztódása miatt folyamatosan emelkedik. Nagyobb városok környékén, agglomerációs térségekben különösen égető a probléma, hiszen a nadrágszíjparcellák tulajdonosai az ingatlanjaikkal nem tudnak mit kezdeni. Földművelésre, beépítésre ezek a telkek igen nagy számban alkalmatlanok.

A JELENLEGI MAGYARORSZÁGI FÖLD- ÉS BIRTOKSTRUKTÚRA FESZÜLTSGEI, VÁRHATÓ KÖVETKEZMÉNYEI

Az elaprózott birtokszerkezeten a gazdálkodás megfelelő állami támogatás és az állam hathatós gazdaságsszervező funkciója nélkül lehetetlen. A vetetlen szántóterület 1990-2003 között másfélszeresére nőtt, amely több mint 100 ezer hektár kiesését jelentette a termelésből. *Az elmúlt 8 év agrárpolitikája a parlagon lévő földek területét becslések szerint 300 ezer hektárra emelte.*

A kilencvenes évek változásai jelentősen átrendezték a gazdálkodás különböző formáihoz kötődő földhasználat arányait. A változások eredményeként 2002-re az egyéni gazdálkodók földhasználatára már a termőterület 55 százalékán volt jellemző, szemben az 1990. évi 14 százalékkal. Elmondható ugyanakkor, hogy az egyéni gazdaságoknál mérhető konkrétságú problémák vannak, és hiányzik az optimális közgazdasági feltételrendszer. Szembeötlő a mezőgazdasági vállalatok, gazdasági társa-

Lentner Csaba – A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

ságok növekvő földhasználati aránya, amely az 1990. évi 26 százalékról 37 százalékra emelkedett 2003-ra. Háttérében a földjeiket megművelni nem tudó, így azokat bérbe adó egyéni gazdák számának növekedése, termelésfeladása áll. A szövetkezetek földhasználati aránya az 1990. évi 60 százalékról 8 százalékra szorult vissza közel másfél évtized alatt.

A kialakult, elaprózott birtokszerkezet tarthatatlanságát, és továbbra is a nagyüzemi rendszerhez méretezett állami agrárpolitikát és banki hozzáállást még jobban visszatükrözi, hogy a gazdasági szervezetek (többségükben a korábbi nagyüzemek jogutódai) számának szinte elhanyagolható hányadához (0,9 százalék) a földhasználat közel 60 százaléka társul. A gazdaságok döntő többségét kitevő (99,1 százalék) egyéni gazdaságok pedig a terület fennmaradó 40 százalékát művelik. Az átlagos üzemméret a gazdasági szervezeteknél 504 hektár, míg egyéni gazdaságoknál 3,3 hektár. Ha csak az egyéni gazdaságok birtokméreteire fókuszálunk, az összes egyéni gazdaság 72 százaléka 1 hektárnál kisebb területű vagy egyáltalán nem használ földterületet (állattenyésztő, szolgáltatóst végző gazdák). Sőt, az 5 hektárig terjedő egyéni gazdaságok számával is kiegészítve, elmondható, hogy az egyéni formában termelő gazdálkodók 90 százalékának nincsen 5 hektárnál nagyobb birtoka. Az egyéni gazdaságok 958 ezres népes táborából 60 százalék csak saját fogyasztásra, azaz önellátásra termel. Adódik, hogy az ország biztonságos, kiszámítható élelmiszer-ellátása az ún. felesleget értékesítő egyéni gazdaságokkal – 301482 gazdaság –, illetve a főként értékesítésre termelő, szolgáltatást végző 78506 egyéni gazdasággal nem biztosítható. Ugyanakkor megfigyelhető az árutermelő, (nagyjából) életképes kategóriájú gazdaságok számarányának lassú, emelkedő tendenciája (2000-2003 között a számarányuk 8 százalékról 11,6 százalékra emelkedett). A mezőgazdasági vállalkozásoknál az eltartóképességtől a versenyképesség felé haladva egyre szűkül az életképes gazdaságok száma és aránya.

A Szocialista Párt mezőgazdasági politikája által preferált tőkés típusú birtokkoncentráció időszakára egyértelműen kimutatható, hogy *a kisebb birtokok felvásárlásával létrejövő nagybirtokok arányaiban és ténylegesen is kevesebb munkaerőt foglalkoztatnak*. Az 1-5 hektáros egyéni gazdaság méret esetében az átlagos alkalmazotti létszám 1,9 fő birtokonként. Ugyanakkor az 50-100 hektár közötti birtokméretnél 2,3 fő, 100-300 hektárosoknál 2,4 fő, a 300 hektár feletti egyéni gazdaságoknál pedig 2,2 fő. A családi munkaerő foglalkoztatása a birtokméretek növekedésével fordított

Polgári Szemle · 6. évfolyam 2. szám

arányban és exponenciálisan csökken. Az 1-5 hektáros birokméretnél átlagban a családi munkaerő részvételi aránya 18,3 százalék, míg az 50-100 hektáros gazdasági méretnél már csak 0,9 százalék. 300 hektár fölött statisztikailag pedig már nem is mérhető a családi munkaerő részvétele a termelésben.

A magyar mezőgazdaságban lejátszódó tőkés koncentráció jelenlegi formája a vidéki agrárnépesség megélhetését veszélyezteti, hiszen a kisebb egyéni birtokok megszűnése, a termelés feladása teljes munkanélküliséget, átfogó területi és ágazati zárványba kerülést jelent.

Hangsúlyozni szükséges, hogy az 50 hektár feletti gazdaságok hatékony, jövedelmező árutermelése is csak a nemzeti és uniós támogatási szubvenciók segítségével lehetséges. A támogatási rendszerek, pályázatok csak a nagyobb gazdasági méretet preferálják. Önmagukban csak a saját bevételeikből ezek a gazdaságok is képtelenek lennének fennmaradni. A banki hitelhez jutás esélyei, és az államilag garantált mezőgazdasági hitelek is csak a tőkés koncentráció elvárt mértékét elérő gazdaságokra vonatkoznak. A jelenlegi magyar gazdaságpolitika következménye, vagyis a posztindusztriális korszakban felszabaduló agrárnépesség már nem kezelhető a pre-indusztriális korszakban alkalmazott eszközökkel. A kevésbé szakképzett munkaerőt igénylő ipari ágazatok is inkább munkaerőt adnak le, mint munkaerőt vennének fel. A magyar mezőgazdaság népességmegtartó erejének romlása, önálló birtokainak csökkenése inkább egy nyers észak-amerikai, mintsem egy szerves pályát követő nyugat-európai tendenciához hasonlítható. Az Egyesült Államokban 1910-ről 1989-re az önálló farmok száma 66 százalékkal csökkent, az átlagos birtokméret viszont a 3,3-szeresére emelkedett. A 80 év alatt lejátszódó folyamat következtében az Egyesült Államokban az agrárnépesség jelenleg a társadalom alig 1 százalékát alkotja.

A kedvezőtlen magyar birtok- és földművelési viszonyok kihatnak a mezőgazdasághoz kötődő népesség létszámára. 1991 és 2003 között a mezőgazdasághoz különböző céllal kötődő népesség aránya a felére csökkent. Mezőgazdasági termeléssel 2003-ban a (15 éven felüli) népesség 15,9 százaléka (1,3 millió fő) foglalkozott. Arányuk 1991-ben még 32,8 százalék (2,7 millió fő) volt, vagyis 12 év alatt 1,4 millió fő mezőgazdasági termeléshez való kötődése szűnt meg. Becslésem szerint a mezőgazdasági termeléssel aktívan foglalkozók aránya napjainkban már nem több mint 1 millió ember, azaz a rendszerváltozás 20 éve alatt

Lentner Csaba – A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

közel 2 millió ember, az 1990-es változásokkor még mezőgazdasági termeléssel foglalkozók kétharmada kényszerült feladni a mezőgazdasági tevékenységét.

Hasonló mértékű a létszámukban lényegesen kisebb mezőgazdasági foglalkoztatottak ágazatból való kikerülése is. Foglalkoztatási részesedésük az 1992-ben mért 11,4 százalékhoz képest 2003-ban már csak 5,5 százalékot képviselt. A létszámcsökkenés következményeként a mezőgazdaságban 2004-ben mindössze 205 ezer fő dolgozott főfoglalkozású munkaeuróként, 5 százalékkal kevesebb, mint 2003-ban. Ezzel szemben 2003-2004 között a foglalkoztatottság nemzetgazdasági szinten alig változott, a csökkenés mértéke országos szinten még az 1 százalékot sem érte el. A foglalkoztatottak nemzetgazdaság egészében mért csökkenésének 48 százaléka a mezőgazdaságból került ki, jelezve az ágazat eltartóképességének rohamos gyengülését. A 2005. évi adatok szerint a mezőgazdasági munkaeuró további 5,4 százalékkal (10900 fővel) csökkent az előző évhez viszonyítva (194 ezer fő a 2005. év végi létszám). Az elmúlt 5 év adataira is vetítve (minimum) az eddigi csökkenés mértékét, az ágazatban foglalkoztatottak létszáma mintegy 150 ezer főre tehető, vagyis 270 ezer fővel (kétharmad aránnyal) kevesebb, mint 20 évvel korábban.

A mezőgazdasági foglalkoztatottság arányai az egyes régiókban eltérőek, amelyek a problémák eltérő súlyát jelzik, és egyidejűleg a válságkezelés felgyorsítását igénylik. A dél-alföldi régió mezőgazdasági munkaeuró lekötése az országos átlag kétszeresét teszi ki. Ezt követik a Dél-Dunántúl megyéi (9,4 százalékkal), harmadikként pedig az Észak-Alföld következik (7,9 százalékkal). A többi régióban a mezőgazdasági foglalkoztatás mértéke az országos átlag (5,5 százalék) körüli. A két alföldi régióban és Észak-Magyarországon él a mezőgazdasággal foglalkozó népesség 59 százaléka. A „felszabaduló” mezőgazdasági népesség alternatív foglalkoztatására a jelenleg követett gazdaságpolitika kereteiben nincs más megoldás.

A mezőgazdaság nemzetgazdasági térvészése a szocialista kormány alatt felgyorsult. 2004-ről 2007-re az ágazat beruházási hányada (a nemzetgazdasági egészéből) 4,3 százalékról 3,7 százalékra zuhant, a foglalkoztatási arány pedig 5,3 százalékról 4,7 százalékra, GDP-hozzájárulása 4,1 százalékról 3,6 százalékra mérséklődött. A jelenlegi gazdasági válság következtében előálló szerényebb kiviteli és belső fogyasztási kereslet a mező-

Polgári Szemle · 6. évfolyam 2. szám

gazdaság termelési szintjét, jövedelmezőségét, foglalkoztatásban betöltött szerepét tovább mérsékli.

A magyar gyakorlattal ellentétben az EU15 átlagában az 50 hektár feletti gazdaságok 9 százalékos arányához a megművelt terület 63 százaléka tartozik, amely a jövedelmező termelésre, a népesség megtartására, a közgazdasági feltételrendszer kedvezőségével kiegészítve, nagyobb esélyt biztosít a hazainál.

A mezőgazdaság privatizációját követő birtokadatok elemzéséhez 1990-2005 időszakra állnak rendelkezésre auditált, megbízható statisztikai számok. Az említett 15 év időszakra, trenddé való összeállása a mezőgazdasági lakosság birtokvesztését, a termelés feladásának növekedését, egyidejűleg a vidéki lakosság hanyatlását egyértelműen valószínűsítik napjainkra is, sőt az elmúlt 8 év szocialista agrárpolitikája az 1990-2005-ös bázistrend alapján leszűrhető következtetéseket csak súlyosbítja. A helyzet konszolidálása így a mezőgazdasági vertikum újraszervezése nélkül elképzelhetetlen.

A helyzet konszolidálása így a mezőgazdasági vertikum újraszervezése nélkül elképzelhetetlen.

A SZÉTESETT ÉLELMISZER-VERTIKUM

A privatizációs és kárpótlási folyamatok hatására kialakult ésszerűtlen birtokszerkezet problémáit tovább növelte az élelmiszeripar privatizációja. Az alapanyag-termelők biztonsága igen nagymértékben függ a felvásárolt mennyiségtől és a felvásárlási áráktól, vagyis az élelmiszer-feldolgozók üzletpolitikájától. Kutatásokkal igazolható, hogy az élelmiszeripar privatizációja időrendileg a szakágak vagyonarányos nyereség rangsora szerint történt. A legkedvezőbb jövedelmezőségi pozíciókat és stabil fogyasztói igényeket birtokló ágazatok kerültek első körben privatizációra: dohányipar, élelmiszer nagy- és kiskereskedelem, növényolajipar, édesipar, ásványvíz- és üdítőital-gyártás, söripar, illetve a sütőipar, majd következett a középharmadban helyet foglaló malomipar, tejipar, cukoripar és húsipar privatizációja. Az élelmiszeripar és az élelmiszerkereskedelem privatizációján keresztül külföldi multinacionális élelmiszer-ipari cégek kerültek monopol, azaz irányító, befolyásoló és jövedelem lecsapolási pozícióba a magyar alapanyag-termelőkkel szembe. Az

Lentner Csaba – A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

élelmiszeripar privatizációja egy idő után sok esetben a gyár bezárásával, ennek következtében az alapanyag-termelő körzetek ellehetetlenülésével járt (lásd cukorrépa-cukorgyárak, húsipar, konzervgyárak, tejipar). A magyar élelmiszeripar által feldolgozott termékek helyébe a nyugati konkurencia termékei jöttek be, sőt a magyar élelmiszeripar által lefedett nyugati, kelet-európai, távol-keleti piacokat is az egykori konkurencia gyárai, illetve alapanyag-termelői látják el. Az alapanyag-termelés, -felvásárlás, élelmiszer-feldolgozás, élelmiszer-kereskedelem az Osztrák-Magyar Monarchia idején kialakult, a két világháború között, illetve a szocialista tervgazdaság alatt is átmentett vertikuma megszűnt, felbomlott. Így a magyar mezőgazdaságalapanyag-termelő kapacitás nagyobb része is fölöslegessé vált, cukorrépa, repce, gabona-előállítás, lábas jószág tartás stb. területén. Ez a körülmény a parasztságot demoralizálja, földhöz való kötődése gyengül, hiszen munkája fölöslegessé vált, így megnő a munkanélküliség mind az alapanyag-termelés, mind a feldolgozás szintjén. A vidéki lakosság alternatív foglalkoztatására a mezőgazdaságon kívül már nincs esély. Az állami és önkormányzati rendszeren keresztül juttatott apadó szociális segélyekből szlovák, németalföldi tejet, dán húst, chilei bort, nagykorösi konzerv helyett dán konzervet vásárolnak a szociálisan segélyezettettek, akár a városokban, akár a vidéken élő volt mezőgazdasági termelők is. *A föld és a mezőgazdasági feldolgozók nem körültekintő privatizációjával az ország belső élelmiszer-ellátása, élelmiszer-biztonsága megingott.* Nemzetgazdasági szempontból is kedvezőtlen, hogy olyan alapvető létszükségleti termékekből, amelyek előállításához megvannak a természeti adottságaink és a parasztságban a termelési hajlandóság, mégis importra szorulunk, ezzel a devizakiáramlás, az ország fizetési mérlege romlik. A magyar szociális ellátórendszer a magyar lakosságnak biztosított segélyekkel végső soron a dán, szlovák, német termelőket támogatja.

AZ ÉLELMISZER-VERTIKUM ÚJJÁSZERVEZÉSÉNEK
FŐBB STRATÉGIAI KÉRDÉSEI

A magyar mezőgazdaság jelenlegi helyzete és jövője nem választható el az ország makrogazdasági politikájától és a költségvetési pozícióktól. Az ágazat kiváló termőhelyi adottságai alapján, illetve a külföldi tőkebefektetésekre (összeszerelő üzem jellegre) épülő gazdasági szerkezet meg-

Polgári Szemle · 6. évfolyam 2. szám

roppanása és a válság utáni várható alacsonyabb reprodukciója miatt a mezőgazdaság szerepe felértékelődik. Az ágazat középtávú (3-5 év) fejlesztési pályáján *indokolt a felbomlott vertikumok újjászervezése, az alapanyag-termelői bázisok megerősítése*. Az agrárágazat kibocsátásának növelése révén mérséklődhet az élelmiszer-behozatal, javulhat a külkereskedelmi és fizetési mérlegek egyenlege, így a belső erőforrásokra koncentráló agrárium a fiskális pozíciók konszolidálásához is hozzájárulhat, miáltal a foglalkoztatás újra emelkedik, a szociálisan segélyezetttek köre pedig csökken.

ad 1. Célszerű a külföldi befektetők által megvásárolt, majd leállított feldolgozók állami segítséggel történő újraindítása, tulajdonosi struktúráikban a hazai termelői oldal szerepének növelése államilag garantált bankhitelekből, illetve a közvetlen állami tulajdonszerzésen keresztül a pozíciók erősítése.

ad 2. A magyar agrárium átalakítása során az ágazat szociális feszültségeket enyhítő direkt szerepe is előtérbe kerül, hiszen a költségvetési transzferek bekorlátozott jellege miatt a szociális segélyezés az eddigi (pénzbeli) formában nagy valószínűséggel nem lesz tartható. A szociális földosztás és egy államilag támogatott termelési-belső ellátási konstrukció a megoldás, ahol a korábbi pénzbeli szociális segélyt élelmiszer, vagyis természetben adott juttatások (tej, hús, kenyér, konzerv), illetve az élelmiszer-előállításához szükséges eszközök állami biztosítása váltja fel (földterület, az induláshoz vetőmagvak, növényvédő szerek). A szociális földek kiosztása és a rajtuk folytatott termelés elégséges lehet a hátrányos helyzetű családok élelmiszer-szükségletének előállításához, a reálértékben egyre kevesebbet érő szociális juttatás kompenzálásához. A szociális földosztáshoz állami tartalékföldek, illetve a közel 300 ezer hektár parlagon lévő szántóterület elégséges alap.

ad 3. Az agrárágazat újjászervezésének legfontosabb területe az új típusú élelmiszer-vertikumok létrehozása. Indulásként az alföldi és déldunántúli térségekben a legégetőbb a szétaprózódott, de már 20 éve hanyatló kisbirtokok tulajdonosainak, használóinak állami eszközökkel történő megsegítése, földművelésben való megtartása. A használatukban álló földeken integrált termelést folytatók terményeinek felvásárlására helyi élelmiszer-feldolgozókat célszerű létrehozni állami forrásokból és a felvásárlást államilag garantált áron megoldani. A feldolgozóban a termékek feldolgozásra kerülnek, és ugyancsak államilag támo-

Lentner Csaba – A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

gatott, szervezett kereskedelmi hálózaton (szociális bolthálózat, diszkontok) eljuthatnak a fogyasztókhöz. Az integrált alapanyag-termelésben részt vevők a föld tulajdonjogát vagy használati jogát megtartják, a feldolgozóval a termelés koordinálása érdekében termelési szerződést köthetnek. Azon alapanyag-termelők, akik az integrációban részt vesznek, garantált felvásárlási árakat és igény esetén az élelmiszer-feldolgozóban, vagy annak kereskedelmi hálózatában foglalkoztatási lehetőséget kapnak. Az integráció 2., illetve 3. lépcsőjében részt vevők (termelők és további foglalkoztatottak) a vertikum bevételeiből munkajövedelmet (pénz és természetbeni formában) kapnak, amelyet az állami költségvetés a mindenkori minimálbér erejéig kiegészít, ha a munkajövedelem biztosítása nehézségekbe ütközik. Az új típusú vertikumok törekednek arra, hogy termékeik jó minőségűek, fogyasztók által is preferáltak legyenek, tehát a versenyképes gazdálkodásra törekcsenek. Indokolt arra fokozottan ügyelni, hogy a bejáratott külföldi élelmiszerek helyett a fogyasztók fokozatosan a hazai élelmiszer-vertikumban előállított termékeket vásárolják, így egy hatékony, a versenyszabályokat nem sértő agrármarketing-stratégia kialakítása elengedhetetlen. A jelenlegi költségvetési helyzet súlyosságából kifolyólag az élelmiszer-vertikumok újjászervezése fokozatosan, a korábbi vezértermékek köré vontan történhet az alábbi területeken:

Élelmiszer-vertikumok (termelés-felvásárlás-feldolgozás-értékesítés)

1. tej
2. hús (sertés, marha, szárnyasok)
3. zöldség-gyümölcs
4. szőlő
5. gabona

ad 4. Azokban a térségekben ahol az élelmiszer-vertikumok létrejönnek, a térség szociálisan segélyezettjei a szociális juttatások minél nagyobb hányadát élelmiszerben levásárolhatják az élelmiszer-vertikumok szerves részét képező kereskedelmi egységekben. A belső fogyasztás serkentéséhez, a bolthálózatban történő vásárláshoz az állami költségvetés további forrásokat biztosíthat a szlovák, dán, német mezőgazdasági dömpingárok letöréséhez.

ad 5. A magyar gazdasági diplomácia főleg Kelet- és Dél-Európa irányába elindított piacszerző offenzívája a Magyarországon előállított mezőgazdasági többlettermékek biztonságos piaci elhelyezését segítheti. El-

Polgári Szemle · 6. évfolyam 2. szám

sődleges célországok: Ukrajna, Oroszország, volt szovjet tagköztársaságok (külső piaci felvétel). A magyar mezőgazdasági áruk Kelet-Európába való kijutását a kormány költségvetési, gazdaságdiplomáciai és szervezési munkával segíti. A későbbiekben kiváló megoldás lehet komplett „mezőgazdasági gyárak” exportálása is Oroszországba, illetve a volt szovjet tagköztársaságokba, ahol a licencet (pl. tejtermelő tehenészeti telep technológiája), a gépeket, a betanító munkaerőt, a feldolgozó-ipari hátteret Magyarországról visszük ki. A hazai agráregyetemek alig 50 százalékos hallgatói és 100 százalékos oktatói feltöltöttségét ismerve a volt szovjet tagköztársaságokból hallgatók fogadására is lehetőség kínálkozik. Ezzel a komplett technológia-tudás transzferrel egy új világgazdasági környezetben, piaci viszonyok között a magyar-kelet-európai gazdasági kapcsolatok újjáépítése elindulhat. A magyar mezőgazdaság külpiaci integrációja révén az ágazat külkereskedelmi többlete és az orosz relációból érkező – és számunkra még hosszú időre nélkülözhetetlen – szénhidrogén-származékok biztonságos behozatala, ellenértéke jól kiegyenlítheti egymást. Az agrárágazat még úgynevezett puha, de néhány évtizeden belül az olaj szintjére felértékelődő termékei az ún. kemény kategóriába tartozó olaj-földgáz szállítmányok biztonságos értékfedezetét adhatják. A mezőgazdasági termék-olaj barterlánc kiépítését (visszaállítását) célszerű minél rövidebb idő alatt megszervezni.

ad 6. A magyar központi költségvetés az élelmiszer-vertikumok létrejöttét betervezett forrásokkal segíti, a mezőgazdasági ágazati főösszegegen belül, további garanciatételekkel a költségvetés terhére. Az élelmiszer-vertikum újrászervezése során a nemzeti költségvetés és az EU közötti időbeni egyeztetések végrehajtása, sőt az ez irányú EU-támogatások megpályázása és lehívása a program sikerét növelheti.

ad 7. Az élelmiszer-vertikum pénzügyi oldalának megszervezése, főleg az ágazat sajátosságaihoz, megtérülési viszonyaihoz illeszkedő hosszabb lejáratú hitelek biztosításának megoldása, és ezen a területen (is) a hatékony állami közreműködés elengedhetetlen. Az FHB és az OTP hitelexpanziója a létrejövő vertikumok tartós forgóalap feltöltését és beruházásaik elindítását jól szolgálhatja, az állami költségvetés által garan-

---

A mezőgazdasági termék-olaj barterlánc kiépítését ... célszerű ... megszervezni.

Lentner Csaba – A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

tált hitelek formájában. A helyi takarékszövetkezetek – kisebb tőkeerejükből és bankhálózatuk vidékre való kiterjedtségéből kifolyólag – a vertikumok forgóeszköz-hitelezését, számlavezetését jó eséllyel és hatékonysággal bonyolíthatják.

A konstrukció költségvetési forrásigénye jelentős, de még mindig olcsóbb és társadalmi feszültségeket enyhítő, mintha a régi rendszer marad, azaz az eddigi szisztéma szerinti apadó reálértékű szociális segélyek külföldi élelmiszerek megvásárlására fordítódnak, romlik az ország fizetési mérlege (egyidejűleg a forint stabilitása), a hazai termelők tömegesen mennek tönkre, illetve a vidéki térségekben a munkanélküliség és a vele együtt járó szociális robbanás veszélye fokozódik. Az új élelmiszer-vertikumok létrehozása a termelői és a hazai vállalkozói tőke mellett főleg állami, költségvetési forrásokat foglal magába. A mezőgazdaságialapanyag-termelők a birtokukban, illetve használatukban lévő földek tulajdonjogát nem apportálják, de szerződésileg kötelezettséget vállalnak a vertikumok által integrált termelés megvalósítására. Mindezek alapján jogosultak lesznek a garantált felvásárlási árakra, a feldolgozóknak, kereskedelmi hálózatban munkaviszonyt eredményező jogviszony létesítésére.

AZ ÉLELMISZER-VERTIKUM ÚJJÁSZERVEZÉSÉNEK
POLITIKAI ASPEKTUSAI

Az élelmiszer-vertikum újjászervezésével a vidéki polgárosodás és az Európa-szerte ezzel párosuló jobboldali értékrend tartós megerősödése várható.

A felvázolt koncepció a mezőgazdaság fejlesztésének komplex, és a jelenlegi gazdasági helyzetben az elsődleges problémákra fókuszáló eszközrendszerét tartalmazza. Ennek jegyében a mezőgazdaság átszervezésének tőkés (valójában a szocialista mezőgazdasági politika előnyeit kihasználó) útját, azaz a 100 hektár feletti tőkés birtokok gyors (vagyis nem szerves fejlődési pályát követő) tömeges terjedésének kíván gátat vetni az élelmiszer-vertikumokra építő koncepció. Számszakilag is igazolt, hogy az eddigi földbirtok-politika a mezőgazdasági foglalkoztatást nem segíti, sőt a vidék további elnéptelenedéséhez vezet. A mezőgazdasági termelés alternatív útjait (amerikai minták alapján a minimum tillage, part time farming, környezet- és tájkímélő mezőgazdaság,

Polgári Szemle · 6. évfolyam 2. szám

biotermelés) a jelen koncepció nem veti el, sőt kifejezetten előnyösnek tartja egy azonnali ágazati konszolidációt követően. Ám a több százezer vidéki munkanélküli újra foglalkoztatására, az évente 100 ezer új munkahelyet teremtő gazdaságpolitikai program megteremtéséhez egy átfogó, gyors eredményeket hozó, és nem a részletekben elvesző (jelen problémák súlyához mérten egyébként nem átfogó) alternatív programok tömkelegére van szükség. A kormányváltás után húst, tejet, gabonát kell termelni, első körben, majd ezt kell fogyasztásra alkalmassá tenni, a fogyasztókhöz egy hazai kereskedelmi hálózaton keresztül eljuttatni. A tájkímélő mezőgazdaság kialakítása és más minőségi agrártechnológiák meghonosítása az elsődleges és elengedhetetlen ágazati reformok után jó eséllyel válhat sikeressé, és tovább erősítheti a hatékonnyá váló, minőségi agrártermelést.

A politikai csatározások hatására végrehajtott alapanyag-termelés és -feldolgozás átalakításának fő vesztese a magyar parasztság, közvetetten pedig az egész nemzetgazdaság. A komplex élelmiszer-vertikumok felépítésével azonban jó esély kínálkozik az ágazati reorganizációra, illetve a mezőgazdasági népesség (klasszikus kisközgazda réteg) hagyományosan jobboldali, polgári értékekhez való kötődésének erősítésére. A vidéki lakosság polgárosodásának egyetlen útja: a termelés fenntartásában motivált évszázados hagyományok alapján a termelésbe történő újraintegrálás, a jövedelmezőséget biztosító közgazdasági feltételrendszer megteremtésén keresztül. Sőt, a vidéki lakosság tartós, szélesebb vetületű jobboldali kötődése növelhető, hiszen a koncepció a vidéki lakosság lecsúszó részének állami eszközökkel történő támogatását, továbbá jelenleg a fejlődés és fejlődésképtelenség határán vegetáló közepes méretű gazdaságok tulajdonosainak polgárosodását célozza, miáltal stabil munkához, megélhetéshez jut, és a meglévő tulajdonosi pozícióiban megerősíti a gazdákat.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Az egyéni gazdaságok eltartóképessége, megélhetésben betöltött szerepe.* AKI Kiadvány, 2006.
- Lajos Zoltán Bakucs–Imre Fertő–József Fogarasi: *Investment and Financial Constraints in Hungarian Agriculture.* In: *Economics Letters* 104., USA, 2009, 122-124. o.
- Fact Book of Agriculture.* United States Department of Agriculture, Washington, 1991.
- Lentner Csaba: *A magyar agrárszektor privatizációs és finanszírozási dilemmái, tények, perspektívák és követhető modellek tükrében.* Kandidátusi Értekezés, Magyar Tudományos Akadémia, 1995.

Lentner Csaba – A magyar élelmiszer-vertikum újjászervezésének stratégiai kérdései

Lentner Csaba: *A magyar agrárfinanszírozás jellemzői az EU-csatlakozás küszöbén.*

In: *Gazdálkodás, Agrár-közgazdasági, vállalkozási és üzemgazdasági tudományos folyóirat*, XLVIII. évf., 2004/1. 69-78. o.

Csaba Lentner–Cecília Szigeti–Anita Borzán: *Agricultural Credit Policy in Hungary.*

In: *Mizsnarodnij Zbirnik Naukovih Pracs, Vipuszk*, Vol. 10., No. 1., State University of Zhytomyr, Ukraine, 2008, 186-192. o.

P.C. Noort: *Reform of the Farm Teurney System.* EIU, No. 2., Brussel, 1992.

Paul A. Samuelson–William Nordhaus: *Economics.* 16th Edition, Mcgraw-Hill Companies Inc., New York, 1998.

The Economist of American Farming. 293. K. 7370. sz., New York, 1984. december 1.

J-P. Wolf: *Az európai mezőgazdaság problémái.* CICA Információk, MNB Kiadvány, 2. szám, 1986.